

CICERO

Ma'rupova Shahlo

Fourth-Year Student, History Program, Namangan Branch of Kimyo International
University in Tashkent

SITSERON

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali “Tarix” yo`nalishi 4-bosqich
talabasi Ma`rupova Shahlo

Annotatsiya

Maqolada qadimgi Rim davlat arbobi, notiq, huquqshunos va faylasuf Mark Tulliy Tsitseron (miloddan avvalgi 106-43 yillar) hayoti va faoliyati yoritiladi. Uning Rim Respublikasining inqirozi davridagi siyosiy yo'li, 63-yildagi konsulligi va Katilina fitnasini fosh etishi ko'rib chiqiladi. Tsitseronning notqlik san'ati (“Katilinaga qarshi nutqlar”, “Verresga qarshi nutqlar”, “Filippikalar”), ritorika nazariyasi (“Notiq haqida”, “Brut”, “Orator”) va falsafiy asarlari (“Davlat haqida”, “Qonunlar haqida”, “Burchlar haqida”) tahlil qilinadi. Shuningdek, uning lotin falsafiy terminologiyasini shakllantirishdagi o'rni hamda Uyg'onish davri gumanizmi va keyingi Yevropa madaniyatiga ta'siri ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Tsitseron, Mark Tulliy, Qadimgi Rim, Rim Respublikasi, notqlik san'ati, ritorika, Katilina fitnasi, siyosiy falsafa, lotin tili, gumanizm.

Annotation

The article examines the life and work of Marcus Tullius Cicero (106-43 BC), a Roman statesman, orator, jurist, and philosopher. It traces his political career during the crisis of the Roman Republic, including his consulship in 63 BC and his exposure of the Catilinarian conspiracy. His oratory (the Catilinarians, the Verrines, the Philippics), his rhetorical theory (De Oratore, Brutus, Orator), and his philosophical writings (De Re Publica, De Legibus, De Officiis) are analyzed. The article also shows his role in creating Latin philosophical vocabulary and his influence on Renaissance humanism and later European culture.

Keywords: Cicero, Marcus Tullius, Ancient Rome, Roman Republic, oratory, rhetoric, Catilinarian conspiracy, political philosophy, Latin language, humanism.

Аннотация

В статье рассматриваются жизнь и деятельность Марка Туллия Цицерона (106-43 гг. до н. э.), римского государственного деятеля, оратора, юриста и философа. Прослеживается его политический путь в период кризиса Римской республики, включая консульство 63 г. до н. э. и разоблачение заговора Катилины. Анализируются его ораторское искусство («Речи против Катилины», «Речи против Верреса», «Филиппики»), теория риторики («Об ораторе», «Брут», «Оратор») и философские

сочинения («О государстве», «О законах», «Об обязанностях»). Показаны также его роль в формировании латинской философской терминологии и влияние на гуманизм эпохи Возрождения и европейскую культуру в целом.

Ключевые слова: Цицерон, Марк Туллий, Древний Рим, Римская республика, ораторское искусство, риторика, заговор Катилины, политическая философия, латинский язык, гуманизм.

Sitseron Mark Tulliy (Marcus Tullius Cicero) ([lotincha](#): *Marcus Tullius Cicero*; mil. av. 106.3.1, Arpinum — mil. av. 43.7.12, hozirgi Gaeta yaqini) — [Rim](#) siyosiy [arbob](#)i, [notiq](#), [yozuvchi](#). Rimda tahsil olib, notqlik san'atini egallaydi, so'ng [Afina](#), [Kichik Osiyo](#) va [Rododa](#) o'z bilimni mukammallashtiradi. [Elchi](#)lik davrida (mil. av. 63 y.) Katalina fitnasini fosh etgani uchun “fuqarolik chambari” bilan taqdirlanadi va Rim fuqarolari orasida birinchi bo'lib “Yurt otasi” unvoniga sazovor bo'ladi, ammo rimlik fitnachilarni sudsiz qatl etgani sababli mil. av. 58-yilda quvg'inga uchrab, xorijda yashashga majbur bo'lga¹n. [Yuliy Sezar](#) o'ldirilgach (mil. av. 44 y.), [Mark Antoni](#)y buyrug'i bilan qatl etilguniga qadar Rimning amaldagi hukmdori sanalgan.

Sitseron [siyosat](#), [falsafa](#) va [adabiyot](#)da “o'rta oqim” hisoblangan barqarorlik va vazminlik aqidalariga sodiq bo'lgan. “Aralash davlat tuzilmasi” ([monarxiya](#), [aristokratiya](#) va [demokratiya](#)ning qo'shilishidan paydo bo'lgan hokimiyat) Sitseronning siyosiy ideali bo'lib, mil. av. II asr boshidagi [Rim Respublikasini](#) buning namunasi deb hisoblagan. Sitseron faylasuf sifatida [atomizm](#)ga qarshi chiqdi, jonni o'lmas va abadiy deb bildi, real [tasavvur](#)larni real bo'lmagan tasavvurlardan farq qilish uchun mezon yo'q, deb hisobladi. Falsafiy asarlarida [etika](#) masalalariga asosiy e'tiborni qaratdi. [Yunon falsafasi](#) atamalarini ishlab chiqdi. [Davlat](#) haqidagi [risolalarida](#) davlatni [xususiy mulk](#)ni himoya qiluvchi, [umumiy huquq](#) me'yorlariga asoslangan kishilar uyushmasi sifatida talqin etdi.

Sitseronning 58 ta [nutqi](#), 19 ta asari va 800 dan ziyod [maktub](#)lari saqlanib qolgan. Sitseron asarlari Rimdagi [fuqarolar urushi](#) davri to'g'risidagi ma'lumotlar manbai hisoblanadi. Sitseron jahon tarixida notqlik san'atini mukammal egallagan kishi sifatida shuhrat qozongan. Uning turli sud jarayonlarida so'zlagan nutqlari notqlik san'atining e²ng yuksak namunalaridir. Sitseron o'z asarlari (“Yaxshilik va yomonlikning chegaralari to'g'risida”, “Davlat to'g'risida”, “Qonunlar to'g'risida”, “Majburiyatlar to'g'risida” va boshqalar) hamda nutqlari bilan Rim mumtoz [nasri](#) va [adabiy til](#)iga tamal toshini qo'ygan. Sitseronning “Verresga qarshi nutqlar”, “Katilinaga qarshi nutqlar”, “Orator haqida”

¹ https://uz.wikipedia.org/wiki/Sitseron_Mark_Tulliy

² Rim adabiyoti, T., 1939; Rechi, t. 1—2, M., 1962; Tri traktata ob oratorskom iskusstve, M., 1972; Izbrannie sochineniya, M., 1975.

traktatini [Oybek o'zbek tili](#)ga tarjima qilgan.

Kishilik jamiyati paydo bo'libdiki, so'z va nutqdan foydalanish, uning imkoniyatlari doirasida fikr yetkazish va qabul qilishning turli usullari shakllangan. Zamon rivoji, insonlar dunyoqarashi jadal rivojlangan va yuksak taraqqiy etgan texnologiyalar davrida notiqlikning o'rni beqiyos. Jahon miqyosida xalq qalbi va ongi uchun keskin va shafqatsiz kurash ketayotgan bir paytda bu jarayonga qarshi chuqur bilim va ma'rifat bilan javob bera olish, voizlik mahorati orqali fikr yetkazish san'atini egallashni davrning o'zi talab qilib turibdi. Barcha jabhada butun jamoani oldinga boshlash, vatanparvarlik hissini uyg'otish va insondagi ayrim illatlarni yo'qotishda notiqlikning samarasi bebahodir.

Keling, bu safargi mavzumiz notiqning oldiga qo'yiladigan vazifalar haqida bo'lsin.

Ma'lumki, notiqlik san'ati miloddan avvalgi V asr boshlarida Yunonistonda shakllangan. Aristotel, Demosfen, Sitseron kabi ijodkor notiqning nomi jahonga mashhur bo'lgan. Ular ritorika ya'ni notiqlik san'atini yuksak cho'qqilarga olib chiqqishgan.

Aristotel nutqda aniqlik bo'lmasa, ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmasligini, notiqlik san'atining asosiy yutug'i ham uning aniq va tushunarli bo'lishidadir deya izohlagan. Notiq tayyorlayotgan nutqini har tomonlama o'rganib chiqqandan so'nggina keng ommaga tatbiq etmog'i lozim. Bu talablar hozirgacha o'zining ahamiyatini yo'qotgan emas. Aristotelning ushbu fikrlari hozirgi notiqlik maktabida nazariya sifatida qabul qilingan.

Sud notiqligi bo'yicha shuhrat qozongan Sitseron nutqlarida fikr erkinligi hukmron bo'lgan va notiqning falsafiy, siyosiy, axloqiy qarashlari har doim uyg'un tarzda mujassamlashgan. Sitseron notiq sifatida o'z tinglovchisiga emotsional ta'sir etish masalasiga alohida e'tibor bergan. Shuning uchun ham uning nutqlarida balandparvoz so'z, ibora va jumlar ko'p uchrar, nutqining umumiy yo'nalishi ulug'vor uslubga moyil edi. Biroq ana shu ulug'vorlik orasida u oddiylik, kulgi-mutoyiba, ritorik savollardan ham foydalanardi. Shu jihatdan qaraganda, uning nutq uslubi qorishiq, umumiydashgan uslubga ham o'xshab ketardi.

Sitseron matnning ravonligi, go'zalligi, ifodaliligi va musiqiyiligiga alohida ahamiyat bergan. Uning fikricha, *“har qanday notiqning asosiy maqsadi — tinglovchining zavqini uyg'otib, o'ziga moyil qilishdan iborat”*. Shuning uchun ham yuqorida ta'kidlaganimizdek, Sitseron emotsional ta'sir ko'rsatishga ko'proq diqqatini qaratgan.³

Hozirgi davrga kelib ham ushbu sohani o'rganilishida muhim qadamlar qo'yilmoqda. Deyl Karnegi, Erik Toms, Entoni Robbins kabilarni misol qilishimiz mumkin. Deyl Karnegining notiqlik to'g'risidagi fikrlarida o'ziga bo'lgan ishonch yuqori baholaniladi. Sitseron ham o'zining “Notiqlik san'ati” kitobida *“O'ziga bo'lgan ishonchning mavjudligi ulkan boylikdir”* deya e'tiroflagan [4]. Notiq tinglovchilar huzurida o'zini dadil sezishi uchun, go'yo bu bosqichlarni allaqachon

³ <https://fayllar.org/jahon-adabiyoti-v4.html?page=19>

bosib o'tganday his qilib, erkin tutsa o'ziga bo'lgan ishonch yanada mustahkamlanadi. Tinglovchi ham hech shak-shubhasiz notiqning gaplariga shubha bildirmay, diqqat bilan tinglaydi.

Xulosa o'rnida, biz ham notiqlik bo'yicha o'z qarashlarimizni keltirib o'tishni joiz, deb bildik. Avvalambor, nutq so'zlovchi tayyorlayotgan nutq materialiga diqqatli bo'lishi kerak. Kirish, asosiy qism va xulosani to'g'ri joylashtira olishi lozim. Tinglovchilarni zeriktirib qo'ymaslik uchun turli xil hikoya yoki latifalardan unumli foydalanib, jest(qo'l harakati)larni ishga solsa foydadan holi bo'lmaydi nazarimizda. Aniqlik va lo'ndalik esa notiqning asosiy va kundalik quroli bo'lmog'i kerak.³

Rimda sodir bo'lgan sinfiy kurashlar natijasida falsafa, adabiyot va notiqlik sanoati rivojlanadi. Bu davrda tarixshunoslar, adabiyotshunoslar, yozuvchilar yetishib chiqdi. Bular orasida Sitseron, Lutsiliy, Polibiy, Yuliy Sezar, Lukrensiy, Katull kabi shaxslarni tilga olish mumkin. Bular o'zlarining yaratgan ajoyib asarlari bilan Rim adabiyoti hazinasiga katta xissa qo'shganlar. Demosfen darajasiga ko'tarilgan – Mark Tuliya Sitseron miloddan oldigi 106 yillarda Rimning Arpina shahrida badavlat suvoriylar toifasiga mansub oiladi tug'iladi. Sitseron yoshligidan yunon tilini o'rganadi. U yunon faylasuflari yordamida yangi falsafiy oqimlar bilan tanishadi. Sitseron o'zining salkam 40 yillik adabiy faoliyatida turli-tuman asarlar yozgan. Sitseronning asosiy kasbi-notiqlik bo'lib, u so'z yig'in va majlislarda nutq so'zlardi. Uning 150 ga yaqin nutqlari nashr qilingan. Sitseronning so'z san'atiga atab yozgan 3 asari: «Orator haqida», «Brut» va «Oratorlar» benihoya katta qimmatga egadir. **(Og'ziga tosh solib nutqini tuzatgan Demosfen. G'olibona safardan qaytib, sohilda yiqilib, vaziya⁴tni tuzatish uchun “O, ona Vatanim, seni qanday sog'indim!” deya xitob qilgan Sezar).**

Xulosa.

Tarixiy asarlar mafkuradan xoli, ob'ektiv va haqqoniy yozilishi kerak. Ammo, har doim ham bunday bo'lmagan. Ushbu turdagi asarlarni tarixshunoslik nuqtai nazardan tadqiq etish tarixni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yurtimiz tarixiga oid juda ko'p tadqiqot va asarlar mavjud bo'lib, ularni o'rganish, yozilish uslubi, ilgari surilgan muammolari va xarakterli xususiyatlaridan xabardor bo'lish foydadan holi emas. Tarixshunoslikni o'rganish orqali yoshlarda Vatanga muhabbat, o'zlikni anglash, moddiy va ma'naviy madaniyatni ko'z qorachig'iday asrash hissi uyg'onadi. Tarixshunoslik Vatan tarixini o'rganishda tarixiy muammolar ustida bahs yuritish va ijodkorlikka ilhomlantiradi. Tarix – ajdodlar o'giti, tajribasi, bir bor qilingan xatoni takrorlamaslik haqidagi saboq va kelajak so'qmoqlarini yorituvchi chiroq vazifasini o'taydi.

Tarixshunoslik o'tmishda kechgan va bugungi kunda sodir bo'layotgan voqeahodisalarning odamlar ongida qanday aks etishi, tarixiy adabiyotlar orqali ijtimoiy-tarixiy rivojlanish

³ <https://fayllar.org/jahon-adabiyoti-v4.html?page=19>

jarayoni, shuningdek, jamiyat tarixiy rivojining turli bosqichlarida tarixiy bilimlarning o'sib borish jarayonini kuzatish imkonini beradi. Boshqacha aytganda, ma'lum bosqich yoki davrda tarix fanining rivojini jamiyat taraqqiyotining asosiy yo'nalishi bilan bog'liqlikda ifodalaydi, ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy muhitning tarix faniga ta'siri, u yoki bu yo'nalishdagi rivojlanish va tanazzulga yuz tutish sabablarini aniqlaydi. Tarixshunoslik shuningdek, fan taraqqiyotida o'z o'rniga ega bo'lgan ilmiy tadqiqot markazlari tarixi, unda faoliyat ko'rsatgan ilmiy kadrlarning salohiyati, ularning fan rivojiga qo'shgan hissalarini o'rganish kabi vazifalarni ham bajaradi. Ma'lumki, tarixshunoslik tarix faniga nisbatan yangi fan hisoblanadi. O'rta asrlarda yaratilgan ba'zi tarixiy asarlar, jumladan, Abu Rayhon Beruniyning “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” va “Hindiston”, Abu Bakr Narshaxiyning “Buxoro tarixi”, Sharafuddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma”, Muhammad Yusufbek Bayoniyning “Xorazm tarixi”, “Shajarayi Xorazmshohiy”, Ahmad Donishning “Buxoro amirlarining tarjimai hollari” va boshqalarda muayyan ma'lumotlarni umumlashtirish, fakt va tarixiy jarayonlar bayonida tahliliy yondashuvga bo'lgan harakatlar kuzatiladi.[4]

Foydalangan adabiyotlar:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Sitseron_Mark_Tulliy
2. Rim adabiyoti, T., 1939; Rechi, t. 1—2, M., 1962; Tri traktata ob oratorskom iskusstve, M., 1972; Izbrannie sochineniya, M., 1975.
3. <https://fayllar.org/jahon-adabiyoti-v4.html?page=19>
4. O'rta Osiyo haqida XVII asrgacha yozilgan yevropa tillaridagi yozma ma'lumotlar 11. Turkiston general-gubernatorligi kantselyariyasi materiallari O'rta Osiyo tarixiga oid manba 12. O'zbekiston Respublikasining 1-Prezidenti Islom Karimov asarlari mustaqil O'zbekiston tarixi bo'yicha asosiy manba.